

Užgavėnės arba Žiemos palydų šventė sovietmečiu

Lina Petrošienė

Klaipėdos universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Baltistikos centras,
Herkaus Manto g. 84, Klaipėda, el. paštas bc.hmf@ku.lt

Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslo projektą „Žemaitijos Užgavėnių dainos“ (sut. Nr. LIT-5-3).

Anotacija. Etnografinių kalendorinių ir jų pagrindu XX a. antrojoje pusėje sovietiniame ideologiniame fone imtų rengti masinių švenčių santykis kol kas dar laukia įdėmaus etnologų žvilgsnio. Atliekant šiuolaikinių etninės kultūros reiškinių, tarp jų ir Užgavėnių, tyrimus sovietmečiu vykę etnokultūriniai procesai paminimi epizodiškai, išvardijami neigiami faktoriai, unifikuavę, niveliavę ir kitaip niokoję etnines tradicijas. Su minėtu teiginiu negalima nesutikti, tačiau ir šiuo sudėtingu istoriniu laikotarpiu būta reikšmingų pastangų atsispirti ir bent iš dalies išlaikyti tautos savastį.

Straipsnyje analizuojama, kaip sovietmečiu (~1959–1989 m.) buvo organizuojami ir vyko masiniai Užgavėnių / Žiemos palydų šventės renginiai. Siekiama pasekti jų raidą ir santykį su tradicinėmis / kaimiškomis Užgavėnių šventimo formomis.

Esminiai žodžiai: *Užgavėnės, Žiemos palydų šventė, sovietmetis, masinės šventės.*

Abstract. The relationship between ethnographic calendars and public holidays based on them in the second half of the twentieth century in the context of Soviet ideology has so far not come under keener scrutiny by ethnologists. The modern research on expressions of ethnic culture, including Užgavėnės, or Shrovetide, conducted during the Soviet period, cites the ethnocultural processes, which took place, only episodically, listing negative factors which merged, leveled or otherwise distorted ethnic traditions. Although there may be objections to this statement, significant efforts were made during this complex historical period to resist this, or at least partially preserve the identity of the ethnic group.

The article analyzes how public celebrations of Užgavėnės/Ushering-out-of-Winter Festival were organized and held during the Soviet period (ca. 1959–1989). It traces the evolution of the Soviet holiday and its relationship to the traditional/rural forms of celebrating Shrovetide.

Key words: *Užgavėnės, Shrovetide, Ushering-out-of-Winter Festival, Soviet period, public holidays.*

Įvadas

Užgavėnės, kaip ir bet kuri kita kalendorinė šventė, dėl įvairiausių priežasčių patiria gausybę metamorfozių, nuolat keičiančių jų formą ir turinį. Etnografinių kalendorinių ir jų pagrindu XX a. antrojoje pusėje sovietiniame ideologiniame fone imtų rengti masinių švenčių santykis dar laukia įdėmaus etnologų žvilgsnio. Atliekant šiuolaikinių etninės kultūros reiškinių, tarp jų ir Užgavėnių, tyrimus šis laikotarpis tarsi neegzistuoja – dažniausiai analizuojama ir lyginama XX a. pr. ir ankstesnių laikų (kartais „pasiekiamas“ net akmens amžius) bei XX a. pab.–XXI a. pr. būklė. Sovietmečiu vykę etnokultūriniai procesai pamini mi epizodiškai, išvardijami neigiami faktoriai, unifikuavę, niveliavę ir kitaip niokoję etnines tradicijas [49; 58]. Su tuo negalima nesutikti, tačiau ir šiuo sudėtingu istoriniu laikotarpiu būta reikšmingų pastangų atsispirti ir bent iš dalies išlaikyti tautos savastį.

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti iki šiol netyrinėtą klausimą [70]: kaip sovietmečiu (~1959–1989 m.) buvo organizuojami ir vyko masiniai Užgavėnių / Žiemos palydų [71] šventės renginiai, pasekti jų raidą – sklaidos ir ribojimų prielaidas, santykį su tradicinėmis / kaimiškėmis Užgavėnių šventimo formomis, šventės struktūros ir personažų kaitą, kai kuriuos organizavimo principus.

Tyrimo objektas yra minėto laikotarpio Užgavėnės / Žiemos palydos, įamžintos 1959 [55], 1963 [68], 1971 [40], 1973 [37, 10–22], 1981 [3, 43–47], 1982 [7], 1984 [65], 1986 [66], 1987 [67], 1988 [43] m. šventės scenarijuose, ataskaitose-bylose bei su jais susijusiuose aprašymuose profesinėje spaudoje [11, 21–25; 10, 6], recenzijose [18, 22–24], metodiniuose komentaruose [16] bei kai kuriuose periodikos leidiniuose (žr. lit. sąrašą), skelbtose mokslo ir mokslo populiarinimo publikacijose. Dėl itin didelės medžiagos apimties nesinaudota tiriamojo laikotarpio respublikiniuose bei rajoniniuose dienraščiuose ir savaitraščiuose esančiais Užgavėnių šventimo aprašymais – tai kitos publikacijos objektas. Problematikai nagrinėti pasitelkiami šaltinių analizės, interpretavimo, lyginamasis-istorinis metodai.

XX a. penktojo dešimtmečio politiniai įvykiai – 1940–1941 m. Sovietų Sąjungos okupacija ir aneksija, 1941–1944 m. vokiečių okupacija, 1944 m. grįžusi ir ilgam įsitvirtinusi sovietinė santvarka – Lietuvos valstybės ir jos žmonių gyvenimą pakreipė nauja linkme. Kultūrinis Lietuvos gyvenimas, ypač po 1944 m., nepaliktas savieigai, bet, siekiant ideologinių tikslų, imtas reguliuoti ir reglamentuoti. Sukurtos kultūrinę veiklą organizuojančios ir vykdančios institucijos bei organizacijos. Jau 1940 m. pradėjo veikti Lietuvos TSR liaudies komisarų taryba, kurios sudėtyje buvo švietimą ir kultūrą kontroliuojantys Švietimo komisariatas, Meno reikalų ir Politinio švietimo valdybos [24, 11].

1941 m. ruošiantis LTSR meno dekadai Maskvoje, vėliau dėl karo neįvykusiai, Lietuvos KP(b) susirūpino dėl nepatenkinamo ruošimosi jai ir išleido specialų nutarimą, kuriame

be kitų dalykų, siūloma LTSR LKT Meno reikalų valdybos viršininkui drg. Juodeliui per 10 dienų laikotarpį įsteigti liaudies kūrybos namus [32, 41–42]. Šis nutarimas įvykdytas – 1941 m. Vilniuje įkurti Respublikiniai liaudies kūrybos namai, įvairiai pervadinti veikę ir tebeveikiantys šiandien [72]. Ši institucija, dabar vadinama Lietuvos liaudies kultūros centru, drauge su visoje Lietuvoje veikusiais kultūros namais, mokyklomis, liaudies universitetų kultūrinės veiklos fakultetais, LTSR Mokslų akademijos mokslininkais bei LTSR komunistų partijos vykdomaisiais komitetais sovietmečiu rūpinosi darbo žmonių kultūriniu ugdymu, laisvalaikio organizavimu.

Pirmuosiuose sovietiniuose institucijų pavadinimuose dominavo terminai „liaudies kūryba“, „liaudies menas“, rodantys tai, kas laikyta / deklaruota šių kultūrinių įstaigų prioritetu. Tai, viena vertus, yra tiesioginis visoje Sovietų Sąjungoje veikusių kultūrinių institucijų pavadinimų vertimas ir pritaikymas. Kita vertus, prisimenant tarpukario Lietuvoje, ypač ketvirtajame dešimtmetyje, suaktyvėjusį domėjimąsi etnografija ir folkloru, kurių pagrindu formuota lietuviška tapatybė, galima sąlyginai sakyti, kad idėjų esmė – liaudies kūrybos gaivinimas ir propagavimas – liko ta pati, bet dėl pasikeitusio politinio konteksto įgavo kitą atspalvį. Tai labai vykusiai iliustruoja 1959 m. metodiniame leidinyje „Užgavėnės – žiemos šventė“ esantis komentaras, kad „Tarybiniais metais sėkmingai buvo atgaivinti Joninių ir derliaus švenčių papročiai“. Šią metodinę medžiagą rengęs Petras Dabulevičius [27] tikėjosi, kad Užgavėnės taip pat bus sėkmingai atgaivintos, žinoma, nepamirštant „įnešti naują socialistinį turinį į senųjų Užgavėnių formą. Joje turi atsispindėti didingas septynmečio planas, liaudies kova už komunistinės visuomenės sukūrimą“ [55, 1].

Kaip prisimena etnologė, 2010 m. valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė Irena Aušrelė Čepienė, 1960–1972 m. dirbusi Kultūros ministerijoje bei rengusi kultūros-švietimo darbo mokslinio metodinio centro rekomendacijas bei metodines priemones, tuomečiam kultūros ministrui Juozui Banaičiui atrodė, kad šiame centre turėtų būti specialistų, besidominčių lietuviškomis tradicijomis. Buvo sudaryta tuo besirūpinanti visuomeninė taryba, suburta iš žymių to meto specialistų. Jie, pasinaudodami senoviniais šeimos papročiais, bet neperžengdami ideologijos rėmų, turėjo sukurti vadinamąsias iškilmingas civilines apeigas, kurios atitrauktų žmones nuo bažnytinių apeigų, nors ateizmo platinti neprivalėjo [53]. Specialistai rengė rekomendacijas ir teminius metodinius leidinius, vyko į renginius, juos stebėjo, skelbė publikacijas respublikinėje ir rajoninėje spaudoje. I. A. Čepienės žodžiais tariant, „Kai kas iš mūsų rekomendacijų prigijo ilgam, kai kas – ne, bet derliaus šventės kai kuriuose rajonuose ir dabar teberengiamos“ [53]. Tą patį galima pasakyti ir apie vieną iš masiškiausių kalendorinių švenčių – Užgavėnės.

Analizuojant surinktą medžiagą, išryškėjo trys kalendorinės šventės / masinio renginio būsenos: 1) Užgavėnės / Žiemos palydų šventė sovietmečiu švęsta intensyviai, 2) X regione ar respondentų gyvenamoje aplinkoje Užgavėnės nešvęstos, 3) Užgavėnės švęsti draustos. Tenka pripažinti, kad visi šie teiginiai yra teisingi, atliepiantys konkrečią patirtį ir su ja susijusią šio kultūros reiškinių momentinę padėtį.

Šventės sklaida, ribojimai, vardo transformacija

XX a. antrojoje pusėje miestuose ir miesteliuose susiklostė – atgimė, susitvėrė arba sutvertos pagal nurodymus – gana pastovios tradicinės šventės, kuriomis tam tikra vietovė garsėja visoje Lietuvoje. Apie Kurtuvėnų, Platelių, Luokės, Grūšlaukės ir, žinoma, Rumšiškių Užgavėnės žinojo ir jas sulėkdavo švęsti ir iš aplinkinių, ir iš tolimesnių Lietuvos vietų.

Sovietiniai kultūros metodininkai (beje, kaip ir šių laikų) siekė, kad jų propaguojamos Užgavėnės taptų visuotinės [73]. Tačiau maždaug šeštojo dešimtmečio pabaigoje Užgavėnės teko pervardyti „Žiemos švente“ arba „Žiemos palydų švente“. Motyvą keisti pavadinimą išdėstė viena iš masinių renginių metodikų rengėjų I. A. Čepienė: „Užgavėnės paprastai vadinom Žiemos švente. Tradicines Užgavėnių vaikštynes įvardijome liaudies karnavalu, tai niekam neužkliūdavo“ [53]. Žiemos palydų šventę, rengtą remiantis tradiciniais senaisiais Užgavėnių papročių elementais, imta traktuoti kaip „naują tarybinę tradiciją“, tam tikra prasme „blokuojančią“ Užgavėnės kaip religinę šventę [74]. Tai galėjo būti viena iš priežasčių, ištrynusių Užgavėnės iš amžininkų atminties, juolab, kad ir natūraliai švenčiamos jos buvo ne visuose Lietuvos regionuose vienodai intensyviai. Net ir Žemaitijoje, kur Užgavėnės tikrai švęstos išraiškingiausiai, ne visose vietovėse ji vykdavo arba buvo rengiama nepertraukiamai [75]. Kai kada respondentai išdėstė ir konkrečius asmeninius motyvus, kodėl net ir vykdavusiose persirengėlių eitynėse dalyvauti nenorėdavo [76]. Dėl itin audringų neblaivių persirengėlių ir jų nederamo elgesio piktintasi jau tarpukaryje, vien dėl to Užgavėnių papročiai galėję būti nepalaikomi miestelių inteligentijos bei dvasininkų. Sovietinė valdžia taip pat kovojo su stipriai įsigalintu girtavimu buityje. S. Skrodenio teigimu, prie tradicinių žemaitiškų kaukių nykimo (t.p. ir pačios šventės – L. P.) prisidėjo ateistiškai nusiteikę rajonų vadovai, kurie „kaukėtų personažų vaikščiojime įžiūrėjo chuliganiškus veiksmus“ [49, 45].

Sovietmečiu sausio–vasario mėnesiai būdavo gausūs ir kitų švenčių: Naujųjų Metų karnavalų mokyklose ir kultūros namuose, žymiausių žirgų lenktynių Dusetose ant Sartų ežero bei čia rengiamų mugių [44], Žemaitijoje – ant Sedos, Plinkšių [33] ežerų rengtų varžybų ir pan. Svarbūs ir įsimintini kiekvieno kolūkio ar tarybinio ūkio bendruomenės gyvenime būdavę ir metų pradžioje rengti ataskaitiniai susirinkimai bei po jų vykdavusios meninės programos.

Nežiūrint išdėstytų prieštarų motyvų, jau 1959 m. Užgavėnės arba Žiemos palydų šventės švęstos ne tik ten, kur jos buvo senas tradicinis reiškinys, bet ir ten, kur jų nebuvo arba išnyko anksčiau, negu pradėtos fiksuoti [77].

Paskutiniojo XX a. dešimtmečio straipsniuose neretai prisimenama, kaip sovietmečiu Užgavėnių ir kitų kalendorinių švenčių rengimas buvo trukdomas ar draudžiamas [78]. Kaip rodo surinkta medžiaga, šie teiginiai nėra absoliučiai tikslūs. Visomis išgalėmis siekta, kad būtų švenčiama sovietinei santvarkai priimtinu būdu.

Kad sovietmečiu būta didelės visų sričių kontrolės, t.p. ir kultūros, paneigti neįmanoma. Lietuvos kultūrinio gyvenimo pertvarkymas pagal sovietinius standartus prasi-

dėjo nuo pat pirmųjų naujosios valdžios dienų. Tai akivaizdžiai liudija 2005 m. išleistas 1940–1990 m. dokumentų rinkinys, atsiskleidžiantis komunistinės ideologijos diegimo Lietuvoje mastą ir turinį [24, 485]. Senosios tradicinės šventės visiškai uždraustos nebuvo, jos sumaniau ar grubiau adaptuotos. Etnografinių papročių pritaikymo logika ir motyvai, galėję būti bendri visoms kalendorinėms ir šeimos šventėms, išdėstyti 1965 m. LKP CK propagandos ir agitacijos skyriaus pažymyje apie mirusiųjų pagerbimo dienos minėjimo panaudojimą Vėlinių tradicijai neutralizuoti [79].

Žinant sovietinės ideologijos prioritetus, nė kiek nestebina tai, kad, kaip prisimena Bernardas Aleknavičius, kažkuriais metais Užgavėnės sutapo su komunistų partijos suvažiavimu ir Plateliuose šventę rengti uždrausta [1, 34]. Dar pavojingesnės situacijos susidarydavo tada, kai Užgavėnių data sutapdavo arba būdavo labai arti nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo dienos – Vasario 16-osios. Apie tokį nutikimą 1972 m. Luokėje prisimena Joana Misiūnienė. Netrukus po Užgavėnių mokyklos, kurioje po karnavaliinių eitynių vyko tradicinės vaišės, direktorius buvo iškviestas „į rajoną“ pasi-aiškinti, kodėl mokiniai ir mokytojai esą šventė Vasario 16-ąją. „Negaliu veidmainiauti, turiu sąžiningai prisipažinti, kad tos šventės tikrai nemanėme švęsti. <...> Nebuvome drąsuoliai, nenorėjome nemalonumų mokyklos direktoriui, tad, nors daugelis gerai žinojome Vasario šešioliktosios reikšmę mūsų Lietuvai, vargu ar tada būtume išdrįsę švęsti Nepriklausomybės dieną“, [38, 8] – pasakojo šventės organizatorė.

Ideologiniai suvaržymai buvę nevienodi, nemenkai priklausę nuo partinių funkcionierių uolumo, „drąsos“, intelektinių savybių ir pan. Antai Grūšlaukėje (Kretingos r.) 1971 m. mėgintas atgaivinti Užgavėnės straipsnyje neįvardyta Kretingos partinė ideologė uždraudė. Organizatoriai – Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius Juozas Mickevičius ir kaukių drožėjas Anicetas Puškorius – nenuleido rankų, kreipėsi į Plungės funkcionierius ir leidimą gavo. Tąkart Užgavėnės buvo surengtos Plateliuose [1, 34]. Arba luokiškiai, prašę leidimo surengti tokią pat šventę kitais metais po pirmųjų labai sėkmingų 1972 m. Užgavėnių, gavo atsakymą, kad „tokios šventės vargu ar reikalingos, nes neugdo tarybinio patriotizmo ir pan.“ Tada draudimams įveikti teko pasitelkti išradingumą, fantaziją tinkamai interpretuojant Užgavėnių šventės veiksmų prasmę ir naudą, esą linksmos šventės kelia nuotaiką bei darbingumą, prisidedantį prie „tarybinės šalies suklestėjimo“. Į šventę Luokėje atvyko „rimti vyrukai“ (saugumo tarnybų darbuotojai) juodomis „Volgomis“. Bet Užgavėnių „čigonėms“ ir juos pavyko ištraukti iš automobilio, pralinksminti ir įtikinti, kad antitarybinės propagandos čia nesą [38, 8].

Vietiniai žemesniojo lygmens partiniai vadovai, matyt, buvo stipriai prigąsdinti ar šiaip bailūs, nes kartais reikėdavo pasiekti ir Vilniuje sėdinčius Centro komiteto darbuotojus, kad reikiama leidimai švęsti ar įamžinti Užgavėnės kino juostoje būtų išduoti [38, 8]. Kaip galima suprasti iš surinktų žinių, norėta kontroliuoti šventimo atvejus, kylančius iš bendruomenių iniciatyvos, vykdavusius spontaniškai, ne pagal Vilniaus metodininkų rekomenduojamus scenarijus.

Tradicijų niveliacija ar transformavimas?

Užgavėnių draudimo atvejai disonuoja su kitokia informacija, esančia oficialiuose kultūros politikos dokumentuose, šventės scenarijuose, jų aptarimuose bei šventės aprašymuose periodinėje spaudoje.

Stasys Skrodenis, sovietiniais laikais tyrinėjęs kalendorinę tautosaką, konstatuoja, kad regioninės persirengėlių tradicijos tarybiniais metais buvo smarkiai apgriautos ir unifikuotos [80]. Šeštajame–aštuntajame dešimtmečiais taip ir buvo. Tai rodo pirmasis viešas 1959 m. scenarijus [55], kurio pagrindas yra žemaitiškų Užgavėnių papročiai. Bet jame yra ir tam tikrų fragmentų, nurodančių, kad veikėjas ar veiksmas būdingas konkrečiam regionui [81]. Nors jokių nuorodų į literatūrą nėra, galima spėti, kad paslapčia naudotasi tarpukario spaudoje skelbtais Užgavėnių papročių aprašymais. Pagrindinis šaltinis, kuriuo rėmėsi ir pritaikė savo scenarijui P. Dabulevičius, yra 1937 m. P. Budrio-Budrecko publikacija „Užgavėnės Lietuvoje“ [82].

Analizuojant metodinę medžiagą, jokių būdu negalima vienareikšmiškai sakyti, kad regioninius papročius specialiai siekta niveliuoti. Vyko kiti procesai – ieškota tarybinei visuomenei tinkamų „naujovių“. Niveliacija ir švenčių unifikavimas greičiausiai labiau susijusi su švenčių rengėjų inercija, požiūriu ir kvalifikacija. Juk žymiai lengviau ir saugiau pritaikyti siūlomą modelį, negu surinkti vietos etnografinius papročius ir pagal juos rengti šventes, nors tai ir buvo skatinama. Dar 1959 m. Užgavėnių scenarijuje rašyta, kad rengiant šventę, pasitelkta senolių atmintis kaip „per kaimus būriais ėjo persirengę juokdariai“, kaip buvo vežama Užgavėnių Morė ir kt. Pas vieną kitą senesnę žmogų dar ir kaukių atsirado, o jei ne – kultūros namų vadovai kaukes parsiveždavo ir iš muziejų [55, 3]. Apskritai, organizuojant „Žiemos šventę“, siūlyta atsižvelgti į regionines šventės ypatybes bei rajonui būdingas aktualijas [68, 12].

Etnologė Angelė Vyšniauskaitė drauge su kitais žymiais to meto specialistais, šeštajame dešimtmetyje priklausiusi papročiais ir civilinėmis apeigomis besirūpinančiai visuomenei tarybai, mokslo populiarinimo publikacijose taip pat rekomendavo išradingai naudoti Užgavėnių senąją formą, jai suteikti „naują turinį“, kuris, anot autorės, „turėtų tapti ir šiandien džiugia lietuvių liaudies Žiemos švente“. Etnologė tikrai siekė išryškinti regioninius skirtumus. Pavyzdžiui, rašydama, kad važinėjimasis labiau būdingas aukštaičiams, o karnavalas – žemaičiams, pateikė ir dzūkų, užnemuniečių, kupiškėnų ir kt. papročių nuotrupų ar charakteringų elementų [60, 14]. 1959 m. publikuotame A. Vyšniauskaitės straipsnyje „Užgavėnės – žiemos šventė“ nusakomi beveik visi pagrindiniai momentai, kuriais remiantis visos Lietuvos saviveiklininkai galėjo rengti Užgavėnių šventes savo gyvenamoje aplinkoje. Jos ir kitų mokslininkų – S. Skrodenio, P. Dundulienės – suformuluoti postulatai ir stereotipai apie Užgavėnių šventimo tradicijas išlikę ir veiksniūs iki šiol.

Sovietmečiu, kaip ir dabar, iš biurokratų kabinetų nuolat kildavo iniciatyvos, raginančios ką nors keisti ir tobulinti. Štai 1974 m. rimtai susirūpinta, kad iki tol nebuvo „jokių gairių kultūros namų darbuotojams kraštotyros klausimu“. Sudaryti nurody-

mai, kaip rinkti, tvarkyti ir pateikti kraštotyrinę medžiagą, kuri turi būti perduodama mokslo institutams, taip pat naudojama praktinėje kultūros įstaigų veikloje [83]. Tokiu būdu surinkta nemaža vertingos etnografinės medžiagos, kuri galėjo būti kūrybiškai pritaikoma. Svarstydamas apie „teatralizacijos metodologiją masinių renginių režisūroje“, Lidija Surginienė rašė: „Pažvelgę į istoriją, matome, kad tai, ką mes šiandien vadiname naujais ieškojimais, jau turi senas tradicijas, iš kurių galime daug pasisemti ir pasimokyti. Pavyzdžiui, senosios mūsų liaudies šventės visiškai atitinka visus masinių renginių dramaturgijos reikalavimus“ [52, 7].

Didmiesčių bei Dzūkijos, Suvalkijos kultūrininkai, privalėję atsižvelgti į metodininkų raginimus etninių papročių pagrindu rengiamoms masinėms šventėms suteikti regioninį išskirtinumą, neturėdami autentiškos medžiagos, turėdavo sugalvoti, kaip tai padaryti. Antai Dzūkijoje Žiemos šventė rengta ant Simno ežero ledo, čia vyravo pokštų lydimos varžybos, judrūs žaidimai, įtraukiantys daug dalyvių. Vadinamoji „literatūrinė programa“, anot metodininkės, nebebuvo tokia svarbi [19, 41–42], bet išlaikyti Užgavėnių tradicijoms būdingi elementai – linksmybės, rungtynės, važinėjimasis rogėmis.

XX a. antrojoje pusėje Užnemunėje Užgavėnių papročiai jau buvo beveik užmiršti. Pradėtoje rengti Žiemos palydų šventėje žemaičiams būdingi agrariniai motyvai čia nebuvo tokie ryškūs. Susitelkta į satyrą, mat atsisveikindami su žiema, kapsukiečiai nori atsikratyti visokiausių blogybių – girtuoklystės, tinginystės, spekuliantų ir pan. Gausios vaisės ir apeiginiu valgiu vadinami blynai suvalkiečių žiemos palydas siejo su senosiomis tradicijomis [16, 4–5].

Antra vertus, matoma ir priešinga tendencija: ieškota naujovių, modernių, laikmečio dvasią atitinkančių dalykų. Į šventės programą įtraukiama klasikinė lietuvių ir rusų / sovietinių autorių literatūra, muzika, imta remtis sovietinių etnologų teoriniais darbais. 1967 m. metodinio leidinio skyrelyje „Pavasario ir žiemos šventės“ pateikiamas sąrašas siūlomų lietuvių ir rusų autorių šviečiamųjų tekstų (t. p. straipsnių kultūros klubų darbuotojams rusų kalba), poezijos, muzikos kūrinių repertuaro pavyzdžių – tuometinė lietuvių, rusų (versta) autorių kūryba, pasaulinės klasikos kūriniai, nieko bendra neturintys su lietuvių folkloru [23, 60–61]. Būtent šie dalykai labai keitė senąsias tradicijas ir unifیکavo masines šventes. Modernėjimo rezultatai, regis, tenkino Vilniaus metodininkus. Net žemaičiai uoliai vykdė nurodymus ir taip transformavo savo senuosius Užgavėnių papročius, kad, drauge su suvalkiečiais, tapo etalonu kuriant „naujovišką“ Žiemos palydų šventę. 1984 m. Plungės rajoniniai kultūros namai rengė parodomuosius „agrarinį švenčių“ (taip vadintos žiemos ir vasaros kalendorinės šventės) renginius, jie buvo aptarinėjami seminaruose, jiems rašomos palankios recenzijos [16, 11].

Aktyvi didmiesčių ir rajonų kultūros centrų veikla, čia sutelkti didesni žmogiškieji bei materialiniai ištekliai jau 1963 m. rodė, kad lazda atsisuko kitu galu. Imta raginti vadinamąją Žiemos šventę rengti ne tik miestuose ir rajonų centruose, bet ir kaimo vietovėse [68, 12]. Jau tuomet susidurta su kaimiškų švenčių perkėlimo iš natūralios jiems aplinkos į svetimą – miestus – sunkumais. Turinio trūkumai – vientisumo, autentiškumo stoka – viešai svarstyti

aptariant 1973 m. Vilniuje rengtą Žiemos šventę. Įvairių regionų etnografinės medžiagos panaudojimas joje, metodininkės R. Giedrienės manymu, pateisinamas dėl čia iš visos Lietuvos suvažiausių gyventi žmonių. Tačiau rengiant šią šventę kaimuose, patariama laikytis savo regiono tradicijų ir papročių. „Agrarinių šventės aktualijų“ naudojimas mieste švenčiamose Užgavėnėse esąs nenatūralus [18, 23]. Kelti ir kiti tuomet svarbūs, gyvi bei gana skausmingi ir šiandien klausimai, atsiradę nuo pat folkloro per(si)kėlimo į įvairiausio lygio scenas: „Mechaniškai perkeltų į nūdienę šventę paprotinių formų poveikis nebūna didelis. <...> Švenčių ceremonijų inscenizacijos retai kada būna aukšto meninio lygio, nes susidaro disonansas tarp autentiškų apeiginių formų ir sceninio meninio vaizdo sąlyginumo“ [16, 10]. Rūpėjo ir tai, kaip į šventę įtraukti visus joje dalyvaujančius [68, 3] ir kiti panašūs dalykai.

Profesionalaus požiūrio į etninę kultūrą poreikis iškeliamas dar labai sovietiškai angažuotame (bent išorinėmis formomis) komunistų partijos ir vykdomosios valdžios atstovų pasitarime, skirtame „civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti ir komunistiškai auklėjant darbo žmones“, įvykusiame 1986 m. gegužės 31 d. Anykščiuose. Jame aptartos senųjų tradicijų išsaugojimo, pritaikymo, priimtino integravimo problemos to meto žmonių buityje ir šventėse. Taip pat galvota apie naujų tradicijų, „atitinkančių mūsų socialistinį gyvenimo būdą“ [31, 5], kūrimą. LTSR kultūros ministras ir Respublikinės liaudies tradicijų tarybos pirmininkas J. Bielinis konstatavo, kad pradėti rengti kvalifikuoti specialistai Vilniaus kultūros mokykloje apeigas teikiančioms tarnyboms, nuo 1982 m. Valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultetuose kultūrinio švietimo specializacijų studijų programa papildyta specialiu kursu „Socialistinės apeigos ir liaudies papročiai“. Ši disciplina įtraukta į visų kultūros mokyklų programas, periodiškai vyko seminarai kultūros ir švietimo darbuotojams [5, 12].

Palengva atšylantis politinis klimatas ir nepriklausomybės atgimimo nuojautos ima ryškėti ir masinių švenčių rengimo metodininkų darbuose. Aiškiai artikuliuotas pokytis traktuojant Užgavėnės kaip išimtinai etnografinę šventę dėstomas 1988 m. Auksės Žukienės parengtame leidinyje [69]. Raginama domėtis regioniniais ar net lokaliais skirtumais ir būtent juos gaivinti, „kūrybiškai rutulioti“, kad „senas vynas liktų senuose maišuose“. Imti kritikuoti sovietmečiu propaguoti ir toleruoti „naujieji personažai“, tiesa, dabar jie jau buvo perimtinėjami ne iš sovietinės, bet iš vakarietiškos kultūrinės terpės: Disneilendo varlės ir antys, multiplikacinių filmų herojai – kulverstukas, pajacai su domino ir kt. [84].

1989 m. LTRS mokslinio metodinio kultūros centro suburtas patriotiškai nusiteikusių autorių grupės [85] parengtas išpūdingas dokumentas – „Lietuvos kultūros namų koncepcija“. Joje sąmoningai susitelkta į tautos kultūrą ir tautos kultūros politiką, tautos identitetą. Etninė kultūra, jos tęstinumas bei sąveika su pasaulio kultūra – pagrindas: „Kultūra be tautinės ideologijos yra kultūra be idealų“ [25, 5]. Iš esmės tai buvo ne tiek kultūros namų, kiek etninės kultūros kaip prioritetinės tautos išlikimui koncepcijos metmenys. Šie metmenys drauge su kitais persitvarkymo pokyčiais bei 1990 m. atkurta Lietuvos Nepriklausomybe sukūrė prielaidas dešimtajame dešimtmetyje vykusiam entuziastingam tautinės kultūros gaivinimo ir mokslinių tyrinėjimų proveržiui.

Užgavėnių šventės struktūros ir personažų kaita

Pradėjus Užgavėnės švęsti organizuotai, kaip rodo šaltiniuose esantys duomenys ir metodinė nuostata „senajai formai suteikti naują turinį“, šventės struktūra iš dalies išliko tokia pat, kaip ir tradicinių kaimiškųjų Užgavėnių, tai yra vidurdienį gryname ore prasidedančios karnavalinės eitynės ir uždaroje patalpoje vykstančios bendros vaišės su dainomis, vaidinimais, šokiais. Ši dviejų dalių forma praktiškai egzistuoti galėjo tik tam tikromis sąlygomis. Bendras / bendruomenines vaišes kultūros namuose, mokyklose ar kitose didesnėse patalpose galėjo rengti nedidelės, miestelių ar kaimų bendruomenės. Miestuose šios „žydų veselės“ dalies, vadinamos poilsio vakaru, galėjo ir nebūti arba šventės dalyviai išsiskaidydavo į nedideles kamerines grupes [86].

Didmiesčiuose, rajonų centruose Užgavėnių šventės dėl jų masinio pobūdžio dažniausiai apsiribodavo karnavalinėmis eitynėmis, kurių finalas įvairuodavo: vienur vykdavo stabo sudeginimas arba skandinimas, kitur, pavyzdžiui, Simne, uždegami laužai, bet jokių Morės deginimo ir kitų žemaitiškoms Užgavėnėms būdingų elementų nėra. Vietoj jų sugalvojama naujovių – šventės dalyvių paradas, sportinių varžybų nugalėtojų apdovanojimas bei šventės vėliavos nuleidimas [3, 45–46]. Naujas, tradicinėse kaimietiškos Užgavėnėse nematytas dalykas – šventę pradedantis Užgavėnių kvieslys [87]. Jis atsirado ir dabar tebeegzistuoja šią šventę pradėjus gaivinti ir rengti miestuose [55, 2], bet gali būti perimtas iš tradicinių vestuvių papročių.

Nauji arba savotiškai pritaikyti personažai ir veiksmai modeliuoti jau 1959-ųjų Užgavėnių scenarijuje. Vėliau, šeštajame–aštuntajame dešimtmečiais šis procesas tapo itin ryškus. Pradėta rodyti režisierių „išmonė“ keičiant tradicinius, neva tuometei visuomenei nebesuprantamus, personažus – Morę, Lašininį, Kanapinį. Jie pašalinti arba pakeisti kitais, „suprantamais“ veikėjais, pavyzdžiui, pagrindiniais šventės vedėjais tampa Prienuj rajoninio laikraščio „Naujas gyvenimas“ satyrinio skyriaus personažas „Ežys“ – kovotojas su blogybėmis bei jo pagalbininkas „Raštvedys“ [68, 5]. Motyvas tokioms naujovėms atsirasti Prienuose ir kitose Lietuvos vietovėse, kur Užgavėnės nešvęstos arba stokota etnografinės medžiagos, buvo aiškus – atsiriboti nuo žemaitiškų papročių ir mėginti sukurti ką nors sava.

Tačiau ir pačioje Žemaitijoje atsirado naujų, sovietines aktualijas įkūnijančių personažų. Mat metodininkai siūlė remtis ne tik tradiciniais kaimo papročiais, bet neigiamų personažų kūrimui pavyzdžių paieškoti „Šluotos“ žurnale, „nepamirši politinės satyros“ [55, 1]. Taip Varnių Žiemos šventėje atsirado „dirbtinė planeta – mūsų šalies milžiniškų laimėjimų simbolis“, pragaras su katile sėdinčiu kunigu ir jo buvusią ganomąją avele, amerikonas, kurį ant sulūžusios patrankos vežas Li-Syn-Manas ir Čan-Kai-Ši, caro žandarai [11, 25].

Personažams kurti naudotasi Lašininio ir Kanapinio prototipais, įkūnijančiais žiemos ir pavasario, blogio ir gėrio priešpriešą. Lašininis – riebus tinginys – priklausė neigiamų veikėjų būriui. Darbštus, rūpestingas, teigiamasis Kanapinis vykdė naują,

realybėje tuomet aktualią funkciją – „su svita tikrina sandėlius, inventorių ir pan.“ [55, 4–5]. Susiformavo teigiamų ir neigiamų antropomorfinių personažų grupuotės, kurių veiklai „priderinti“ zoomorfinių bei demonomorfinių pavidalų „pagalbininkai“.

Lašininio draugijai priklausė gausus būrys neigiamų personažų. Vienas iš jų – „tinginys“ su apiplyšusia sermėga ir kiaura kepure: „Velka, vargšelj, sulūžusioje geldoje šlubas kuinas“ [68, 9]. Tai, regis, pervardyta tradicinis Užgavėnių „ubagas“. Mat elgetavimas sovietinėje visuomenėje laikytas smerktina tinginyse, kurią stengtasi išgyvendinti. Kitų tradicinių personažų – „žydo“ ir „čigono / čigonės“ – vardų taip pat tiesiogiai vartoti vengta (ypač „žydo“). Jie pervardyti atitinkamai „spekulantu“ arba „mainikautoju“ [55, 6] ir „burtininke“. „Žydas“, nuolat primygtinai siūlantis ką nors pirkti, turi neigiamą nederamais būdais užsidirbančio žmogaus įvaizdį. „Burtininkų“ arba „čigonių“ įvaizdis neutralus, jos tiesiog buria ateitį ir linksmina [55, 8].

Naujas veikėjas – beširdis ir begalvis „biurokratas“, kurio galvos vietoje užrašyta „Ateik rytoj“. Tai pačiai neigiamų socialinių personažų kategorijai priskirtini ir atkišęs rankelę „kyšininkas“ bei agresyvus „chuliganas“. Miesčioniškumui ir tai pačiai tinginystei išjuokti sukuriama nauja veikėja – diplomuota išsipusčiusi „baltarankė panelė“, kuriai darbas kolūkyje esąs per prastas. Ateistinėms sovietinėms pažiūroms stiprinti palankios „trys davatkos“, nešiojančios „visokias apkalbas ir pletkus“ [55, 5]. Taip pajuokiamos realiame gyvenime vis dar egzistavusios bažnyčios patarnautojos, t. p. šis personažas artimas V. Dirvianskio minimoms „panoms“ [12, 95].

Jeigu tarp antropomorfinių personažų vyravo neigiami, tai zoomorfiniai – „visoki gyvuliai“ – dažniau teigiamojo Kanapinio palydovai ir pagalbininkai. Tradiciniams personažams suteikiamos gyvenimo realijų diktuojamos funkcijos [88]. Pernelyg įsivyravus neigiamiems, blogybes kritikuojantiems veikėjams, imta reikalauti, kad ateityje „rengiant šventinį karnavalą, būtina sukurti ir teigiamų personažų, kurie charakterizuotų geriausius ir tipiškiausius tarybinio žmogaus bruožus“ [68, 12].

Šventės organizavimo miestuose problemiškas ir nepatenkinami rezultatai derinant tarpusavyje nesuderinamus dalykus ilgainiui vis labiau ryškėjo, kulminaciją pasiekė aštuntajame dešimtmetyje. Bene plačiausiai aprašytas ir jau tuomet kritikos sulaukęs atvejis – 1973 m. Vilniaus Žiemos šventė. Jos eiga buvusi chaotiška [89], dalyvavo neįtikėtina personažų įvairovė [90]. Kiek vientisesnė ir autentiškesnė, sprendžiant pagal scenarijų, 1979 m. buvusi Žiemos šventė Simn – pagal to meto madą joje buvo mėginta suderinti tradicinius ir naujoviškus dalykus [91]. Metodininkė R. Giedrienė Simno šventę kaip pavyzdį rekomendavo ir kitiems organizatoriams, argumentuodama tuo, kad sportinių rungčių gausa leidžia įtraukti daugiau dalyvių, šaltu oru tai esą labai pasiteisina. Literatūrinę programą siūlyta papildyti lietuvių poetų J. Marcinkevičiaus, J. Degutytės, A. Drilingos kūryba. Greta žiemos motyvų rekomenduota prisiminti ir ateinančių pavasarį bei žemdirbiškas aktualijas [19, 41–42].

Užnemunėje, kur Užgavėnių papročiai XX a. jau buvo beveik užmiršti, „privalomai“ Žiemos palydų šventei sugalvota panaudoti satyrinius motyvus, atskleidžiančius suval-

kiečių charakterį: „Atsisveikindami su žiema ir šalčiu, kapsukiečiai nori atsisveikinti ir su įvairiomis gerai gyventi trukdančiomis blogybėmis“ [92].

Žemaitijoje, ir šiandien Užgavėnių švente garsiuose Plateliuose, Užgavėnės, kaip rašė R. Giedrienė, bent iki 1974 m. švęstos gana natūraliai, be jokių specialių režisierių įsiterpimo: „šventėse buvo daug tradicinių elementų, juoko, improvizacijos, šventė vyko kaip liaudies vaidinimas, jokių rekomendacijų metodininkai plateliškiams nerašė“. Tik, žinoma, palaiminimo reikėdavo ir iš Plungės rajono valdžios, ir iš Platelių Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto [16, 3]. Nuo 1974 m. Žiemos švenčių „tobulinimo programą“ pradėjo Plungės kultūros darbuotojai. Ėmus režisuoti Platelių Žiemos palydų šventės renginius, greta tradicinių „ličynų“ atsirado naujoviškos kaukės ir personažai iš lietuvių literatūros kūrinių (Vingių Jonas ir Katrė, Raseinių Magdė, Palangos Juzė ir kt.) [16, 4] – taip, kaip rekomendavo Vilniaus metodininkai. Šis „naujųjų paieškų“ ir „režisavimų“ laikotarpis privedė prie to, kad 1982 m. Plungėje surengtoje Žiemos palydų šventėje, kaip rašė metodininkė, renginio vedėjai dar kalbėjo žemaitiškai, bet tradicinių personažų jau buvo nedaug. Plungės ligoninės kolektyvas paruošė kolektyvinę „Daktaro Aiskauda“ kaukę, mokykla – „Bremeno muzikantus“, vaikų darželis – „Raudonkepuraitę“ ir kt., tik Morė dar Babrungo slėnyje deginta, mat ji „čia laikoma žiemos, šalčio simboliu“ [16, 4].

Metodiniai ir šviečiamojo pobūdžio leidiniai su rekomenduojamos literatūros rodyklėmis, ta pačia linkme dirbė „Žinijos“, Liaudies universitetų kultūros, meno [93] vėliau klubininkystės fakultetų [9, 29] lektoriai lėmė esminę Užgavėnių karnavalo sandaros ir veikiančiųjų personažų kaitą. Vyraujanti tendencija – klasikinės / šiuolaikinės (to meto) lietuvių ir rusų literatūros, muzikos kūrinių, veikėjų įtraukimas į visų masinių švenčių, taip pat ir Užgavėnių repertuarą. Tai akivaizdžiai matyti 1973–1982 m. Lietuvoje rengtų Žiemos palydų šventės aprašuose (išskyrus Rumšiškių Užgavėnės). Išlikę scenarijai leidžia teigti, kad masinės Žiemos palydų šventės tapo iš esmės nauju / kitu renginiu, kuriame skoningai, nenutolstant nuo tradicijų įterpti senovinius Užgavėnių papročius organizatoriams pavykdavo ne visada.

Savotiškas kokybinis lūžis, ilgainiui pakeitęs požiūrį į šią šventę, kaukes, sakytinius tekstus ir muziką – Žiemos palydų šventės, 1981 m. pradėtos rengti Rumšiškėse. Čia laikytasi išimtinai senovinių tradicijų, todėl tarp oficialiai pasirodančių kaukių ir personažų nebeliko „šerkšnų“, „raudonkepuraičių“, „vaidilučių“ ir pan. Metodinių leidinių rekomenduojamos literatūros sąrašuose atsirado lietuvių autorių, atliekančių mokslinius tyrimus, pavardės moksliniai tyrinėjimai [94].

Šventės organizavimo problemos, rekomendacijos, kritika

Metodinėje literatūroje, skirtoje specialistams, „Meno saviveiklos“ publikacijose bei Rumšiškių Užgavėnių šventės bylose-ataskaitose renginiai ne tik aprašyti, dokumentuoti, bet ir gana smarkiai kritikuoti. Šiuo požiūriu bene patys išpūdingiausi ir gana grėsmingi

yra P. Dabulevičiaus tekstai [11, 22]. Juose tiesmukai išvardijami organizaciniai, ideologiniai programos turinio trūkumai, tiesa, ir pagirti nepamirštama. Vėliau rašiusiųjų metodininkių – I. Čepienės, R. Giedrienės – viešai reikia kritika gerokai „minkštesnė“, nukreipta į meninį programos lygį [95].

Žiemos šventėje Pakruojuje, pasak P. Dabulevičiaus, daug laiko sugaišta organizaciniams klausimams spręsti, ruošiasi tik paskutinėmis dienomis, todėl maža išraiškingų kaukių, nepakankamai rūpestingai parinkti programos numeriai. Kazlų Rūdoje, kur anksčiau Užgavėnių papročiai beveik nebuvo žinomi, šventė neblogai pavyko, bet „daug kam teks padaryti išvadas dėl iškeltų trūkumų ir artimiausiu metu juos ištaisyti“ [11, 22]. Apibendrinamas 1959 m. Lietuvoje rengtas Užgavėnės, P. Dabulevičius džiaugėsi žemaičių uolumu vykdant nurodymus, mat jiems Užgavėnių papročiai ir personažai iš seno gerai pažįstami. Tačiau autorius apgailestavo, kad „nepakankamai atsispindėjo naujas socialistinis turinys, kad šventėje nebuvo reikiamai panaudota agitacija ir propaganda, nebuvo keliami rajono laimėjimai ir trūkumai“ [11, 25]. Šie aspektai – darbo pasiekimai ir trūkumai, darbščiųjų ir tinginių, socialinės gerovės ir blogybių priešpastatymas – privalėjo būti išreikšti visapusiškai. Apie tai turėjo kalbėti oficialūs asmenys, tai buvo įtraukiama į meninę programą [96].

I. Čepienė siūlė ne tik kritikuoti, bet „numatyti ir tokias priemones, kuriomis galima būtų pagerbti geriausius rajono darbuotojus, pažymėti pasiektus darbo rezultatus [97]. <...> Be to, rengiant šventinį karnavalą, būtina sukurti ir teigiamus personažus, kurie charakterizuotų geriausius ir tipiškiausius tarybinio žmogaus bruožus“ [68, 12]. Taip vėliau rengtose šventėse atsirado propagandiniai liaudies pasiekimus, ateinantį šviesų rytojū, partijos suvažiavimų direktyvas liaupsinantys intarpai [37, 10].

Siekiant nepriekaištingos švenčių eigos, rūpintasi ir paprastais buitiniiais dalykais. Stengtasi viskam paruošti iš anksto, apgalvoti situaciją esant blogam orui, kai šventę prisieina perkelti į uždaras patalpas – klubą, mokyklą, kultūros namus. Miestuose rengtose Žiemos palydų šventėse siūlyta pasitelkti aktyvią reklamą ir propagandą per spaudą, radijo mazgus, kvietimo tekstų garso įrašų transliacijas prieš kino filmų seansus ir pan. Viešojo maitinimo arba „Užgavėnių blynų klausimas“ spręstas susitarus su prekybinėmis organizacijomis [55, 2–5]. Panašūs organizaciniai klausimai ir pastebėti nesklandumai – programos rengimo, automobilių statymo, informacijos sklaidos, prekybos organizavimo ir kt. – detaliesiai aprašyti Rumšiškių šventės ataskaitose-bylose [8, 3–4].

Šventėms įgaunant vis didesnę masę, iš įvairių lygių biurokratų ir kultūros veikėjų pradėti burti organizaciniai Žiemos palydų šventės komitetai, sudarinėję švenčių planus, sprendę organizacinius klausimus [68, 5]. Bene pats išpūdingiausias, LTSR kultūros ministro J. Bielinio patvirtintas 1987 m. Rumšiškių Žiemos palydų šventės organizacinis komitetas. Jį sudarė per dvi dešimtis asmenų – nuo Kultūros ministerijos, Kaišiadorių ir Kauno rajonų komunistų partijos veikėjų iki kultūros skyrių darbuotojų ir kolūkių pirmininkų [67, 6]. Tai rodė, kad etnografinio pobūdžio Užgavėnės Rumšiškėse tapo nacionaliniu renginiu, nekliūnančiu oficialiajai ideologijai.

Išvados

Sovietmečio kultūrinis gyvenimas Lietuvoje buvo pavaldus valstybės vykdomai politikai, o jo raida priklausoma nuo ideologinės atmosferos. Pirmosios kultūros metodininkų viešai skelbtos publikacijos apie masinę Užgavėnių / Žiemos palydų šventę pasirodė XX a. šeštajame dešimtmetyje. Iš jų susidaro įspūdis, kad pagal leistinus sovietinius standartus Užgavėnės pradėtos gaivinti. Tačiau įvairiapusiška informacija rodo, kad vyko prieštaringi dalykai. Masiniai renginiai propaguoti ir diegti ten, kur tradicijos ir papročiai nežinoti ar pamiršti. Spontaniškos, iš bendruomenių sklindančios iniciatyvos slopintos ir kontroliuotos. Be to, metodinėse rekomendacijose ir pasikeitusio gyvenimo realijose užkoduoti prieštaravimai derinti nesuderinamus dalykus, ilgainiui senąsias Užgavėnių šventimo formas – pradėdant pakeistu vardu, baigiant turiniu – gerokai iškreipė ir pakeitė.

Tai ypač išryškėja septintajame–aštuntajame dešimtmečiais – itin intensyviu naujovių paieškos metu. Tuomet vyko savotiškas tarpukario Lietuvoje užrašytų etnografinių papročių ir sovietinės profesionaliosios kūrybos komponavimas. Keitėsi šventės struktūra, atsirado naujoviškų, su Užgavėnėmis nieko bendra neturinčių siužetų, personažų, senieji tapo lyg ir menkaverčiai, „nebesuprantami“. Kita vertus, reikia pabrėžti, kad kritinėse renginių pastabose ir rekomendacijose nuolat primenama būtinybė atsigręžti į etnokultūrinį palikimą. Jeigu šventės eiga ir turinys dėl objektyvių bei subjektyvių priežasčių transformuotas, tai senovinės Užgavėnių šventės idėjos – sezonų kaitos aktualizavimas, išreikštas per gėrio-blogio kovos prizmę, persirenginėjimas, linksmybės, gausios vaisės – vis dėlto išliko tos pačios.

Devintajame dešimtmetyje palengva grįžtama prie autentiškumo paieškų, atsisakoma kičiniais virtusių sovietinės masinės kultūros elementų. Vis didesnę svorį įgauna profesionalus etnologų požiūris į etninės kultūros naudojimą masiniuose renginiuose.

Šaltiniai ir literatūra

1. ALEKNAVIČIUS, Bernardas. Kai Užgavėnės draudė. *Klaipėda*, 1998, p. 34.
2. ANDRIUŠKEVIČIUS, Alfonsas. Užgavėnės Grūšlaukyje. *Kraštotyra*, 1968, p. 224–227.
3. BALALIENĖ, A. Žiemos šventės scenarijus. *Mūsų apeigos ir šventės*. Sud. R. Giedrienė. Kaunas: Šviesa, 1981, p. 43–47.
4. BALČIUS, Andrius, g. 1923 m. Šventosios k., Palangos vlsč. Užr. V. Šaulienė 1998 m. KUTRF 363.
5. BIELINIS, Jonas. Vystant liaudies tradicijas. *LKP miestų ir rajonų komitetų sekretorių, miestų ir rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, grupės ministerijų, žinybų ir organizacijų vadovų pasitarimo, skirto civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti ir komunistiškai auklėjant darbo žmones, įvykusio 1986 m. gegužės 31 d. Anyškčiuose, medžiaga*. Sud. N. Augustinavičiūtė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinė liaudies tradicijų taryba, Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1986.

6. BUDRYS-BUDRECKAS, P. Užgavėnės Lietuvoje. *Naujoji Romuva*, 1937, vasario 14, nr. 7.
7. BULBOVIENĖ, Ona. *Žiemos palydų šventės aprašas ir nuotraukos (šventė įvyko 1982.II.28)*. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1982 IV.
8. BULBOVIENĖ, Ona. *Žiemos palydų šventės aprašymas LTSR liaudies buities muziejuje 1981 vasario 21 d.* Foto J. Mačiutės. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1981.
9. ČEPIENĖ, Irena. *Liaudies universitetų klubininkystės fakultetams rekomenduojama mokymo programa*. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1977. 29 p.
10. ČEPIENĖ, Irena. Žiemos šventė Prienuose. *Meno saviveikla*, 1963, nr. 3, p. 6.
11. DABULEVIČIUS, Petras. Užgavėnės – žiemos šventė. *Meno saviveikla*, 1959, nr. 2, p. 21–25.
12. DIRVIANSKIS, V. Užgavėnės Žemaičiuose. *Krivulė*, 1952, nr. 4, p. 95.
13. DOVYDAITIS, Jurgis. Užgavėnių vaidinimai Užventyje. *Kraštotyra*, 1970, p. 243–244.
14. DUNDULIENĖ, Pranė. Lietuvių žiemos išlydėjimo šventės. *Istorija*, 1972, t. 13 (1), p. 97–120.
15. DUSEVIČIŪTĖ, Gintarė. Metinių švenčių diskursas Lietuvos periodikoje 1940–1941 pirmos sovietinės okupacijos laikotarpiu. *Res Humanitariae XIII*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013, p. 124–135.
16. GIEDRIENĖ, Rūta. *Agrarinės šventės Kapsuko ir Plungės rajonuose*. Vilnius: LTSR kultūros ministerija, LTSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1984. 12 p.
17. GIEDRIENĖ, Rūta. *Liaudies tradicijų ir civilinių apeigų programa*. Vilnius: LTSR kultūros ministerija, LTSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1985. 46 p.
18. GIEDRIENĖ, Rūta. Scenarijaus recenzija. *Kultūros namuose* (Metodinė-informacinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis- metodinis kabinetas, 1974, p. 22–24.
19. GIEDRIENĖ, Rūta. Žiemos šventė Alytaus rajone. *Mūsų apeigos ir šventės*. Sud. R. Giedrienė. Kaunas: Šviesa, 1981, p. 40–43.
20. GUDAITIS, Leonas. Uždusinti žodžiai: Sovietinė cenzūra pokario Lietuvoje. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/6055-leonas-gudaitis-uzdusinti-zodziai-sovietine-cenzura-pokario-lietuvoje?catid=575%3A2010-m-nr-5-6-geguze-birzelis>
21. JUREVIČIUS, K. Kultūros ir meno propagandos židiniai. *Kultūros namuose* (Metodinė-informacinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1974, p. 18–21.
22. *Kultūros namuose* (Metodinė-informacinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1974.
23. *Liaudies tradicijos*. Rekomenduojamos literatūros rodyklė ir metodinė medžiaga. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1967.
24. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005.
25. *Lietuvos kultūros namų koncepcija*. Vilnius: Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1989. 31 p.

26. *Lietuvos liaudies kultūros centras*. Prieiga per internetą: <<http://www.llkc.lt/index.php?2442246702>>.
27. *Lituanistas Petras Dabulevičius*. Prieiga per internetą: <<http://www.youtube.com/watch?v=i5WivXsqS3A>>.
28. LKP CK biuro nutarimas dėl darbo žmonių poilsio organizavimo ir jo panaudojimo ideologiniam auklėjimui. Vilnius, 1962 m. birželio 4 d. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 300.
29. LKP CK biuro nutarimas dėl ideologinių klaidų kraštotyros leidiniuose. Vilnius, 1961 m. gegužės 22 d. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 283–284.
30. LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus pažyma apie mirusiųjų pagerbimo dienos minėjimo panaudojimą Vėlinių tradicijai neutralizuoti. 1965 m. rugpjūčio 12 d. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 355–359.
31. *LKP miestų ir rajonų komitetų sekretorių, miestų ir rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, grupės ministerijų, žinybų ir organizacijų vadovų pasitarimo, skirto civilinių apeigų ir tradicijų vaidmeniui didinti ir komunistiškai auklėjant darbo žmones, įvykusio 1986 m. gegužės 31 d. Anykščiuose, medžiaga*. Sud. N. Augustinavičiūtė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinė liaudies tradicijų taryba, Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1986.
32. LKP(b) CK biuro nutarimas dėl pasirengimo Lietuvos SSR meno dekadai Maskvoje. 1941 m. kovo 26–27 d. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 41–42.
33. *Mažeikių krašto enciklopedija*. Jojimas. Prieiga per internetą: <<http://www.mke.lt/Jojimas>>.
34. *Medžiaga seminarams 3*. Vilnius, 1985.
35. *Medžiaga seminarams 4*. Vilnius, 1985.
36. MINĖ KANAPINĖ. Prie kepurinio malūno ir kitur. *Kultūros barai*, 1986, nr. 3, p. 50–51.
37. MINKEVIČIENĖ, O. Vilniaus miesto 1973 m. žiemos šventės scenarijus. *Kultūros namuose* (Metodinė-informacinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1974, p. 10–22.
38. MISIŪNIENĖ, Joana. Luokės Užgavėnės. *Šiaurės Atėnai*, 1999, vasario 13, nr. 6, p. 8.
39. MORKŪNAS, Eligijus Juvencijus. *Žiemos šventė Kurtuvėnuose*. LLBM bibliotekos archyvo byla. 1971.
40. *Mūsų apeigos ir šventės*. Sud. R. Giedrienė. Kaunas: Šviesa, 1981. 76 p.
41. PAULAVIČIŪTĖ, Angelė. *Pramogų organizavimas* (Metodinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas, 1989.

42. RAČKAUSKAS, K. Kraštotyra kultūros namuose. *Kultūros namuose* (Metodinė-informacinė medžiaga). Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1974, p. 3–6.
43. RUDYTĖ, D. *Žiemos palydos 1988 m. vasario 26 d.* (10 lapų). LTSR liaudies buities muziejus Parodų ir renginių sektorius. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1988.
44. *Sartų lenktynių istorija*. Prieiga per internetą: <<http://www.baltai.lt/?p=2448>>.
45. SENVAITYTĖ, Dalia. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai. *Lituanistica*, 2013, t. 59. nr. 2(92), p. 101–121.
46. SKAUDVILAITĖ, E. Šventė. *Kraštotyra*, 1971, p. 381.
47. SKRODENIS, Stasys. Gimė teatras. *Kultūros barai*, Nr. 1, 1965, p. 26–29.
48. SKRODENIS, Stasys. Liaudies dramos užuomazgos Lietuvių kalendorinėse apeigose. *LTSR MA darbai*. Serija A. Visuomeniniai mokslai. 1966, nr. 2, p. 285–296.
49. SKRODENIS, Stasys. Užgavėnių kaukė mūsų kultūroje. *Užgavėnių kaukės*. Vilnius: Vilniaus etninės kultūros centras, 2009, p. 9–46.
50. SKRODENIS, Stasys. Užgavėnių papročiai ir dainos. *Gimtasis kraštas*, 1967, nr. 5.
51. STEPONAITIS, Vytautas. Apeigos, žaidimai ir sportas. *Jaunimo gretos*, 1961, nr. 1, p. 26.
52. SURGINIENĖ, Lidija. *Masinių renginių dramaturgija*. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1978, p. 7.
53. ŠORYS, Juozas. Višinskių giminės genai. *Šiaurės Atėnai*, 2010, lapkričio 19. Prieiga per internetą: <<http://www.satenai.lt/?p=5603>>.
54. *Tarp praeities ir dabarties* (Metodinės rekomendacijos). Parengė D. Skersytė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1988.
55. *Užgavėnės – žiemos šventė* (Metodinė medžiaga). Ats. redaktorius Petras Dabulevičius. Vilnius: LTSR Kultūros Ministerija, Respublikiniai liaudies kūrybos namai, 1959. 11 p.
56. Užgavėnių papročiai. *Kraštotyra*, 1966, p. 128–133.
57. UŽTUPAS, Vilius. 1992. *Žurnalisto žinynas*. Kaunas: Vilius, 1992.
58. VAICEKAUSKAS, Arūnas. Lietuvių Užgavėnės: nacionalinio tapatumo linkme? *Liaudies kultūra*. 2010, Nr. 2, p. 23–29.
59. V. D. Žemaičių vaidynės. *Pergalė*, 1970, nr. 3, p. 179.
60. VYŠNIAUSKAITĖ, Adelė. Užgavėnės – žiemos šventė. *Tarybinė moteris*, 1959, nr. 3 (87), p. 14.
61. VKP(b) CK ir SSSR LKT įgaliojimo Lietuvoje N. Pozdnaikovo raštas VKP(b) CK vadovams V. Molotovui, A. Andrejevui ir G. Malenkovui dėl lietuvių tautos kultūros sovietizavimo. 1941 m. vasario 21 d. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 37–39.
62. Žiema bėga, žemė rodo. *Kultūros barai*, 1971, nr. 4, p. 2–5.
63. Žiemos malonumai (Nuotraukos). *Gimtasis kraštas*, 1967, nr. 5.
64. Žiemos palydų scenariinis planas, Rumšiškės, 1986. *Tarp praeities ir dabarties* (Metodinės rekomendacijos). Parengė D. Skersytė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1988, p. 19–26.

65. *Žiemos palydų šventė 1984*. Medžiagą surinko ir aprašė E. Straševičienė. Fotonuotraukos J. Mačiūtės. Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1984.
66. *Žiemos palydų šventė 1986*. Medžiagą surinko ir aprašė D. Blaževičienė. Fotonuotraukos J. Mačiūtės. Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1986.
67. *Žiemos palydų šventė 1987*. Medžiagą surinko ir aprašė D. Blaževičienė. Fotonuotraukos J. Mačiūtės. Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus. LLBM bibliotekos archyvo byla. Rumšiškės, 1987.
68. *Žiemos šventė*. Paruošė I. Čepienė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Respublikinis kultūros švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas, 1963.
69. ŽUKIENĖ, Aukšė. Žiemos ir vasaros švenčių meninė specifika. *Tarp praeities ir dabarties* (Metodinės rekomendacijos). Parengė D. Skersytė. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR mokslinis metodinis kultūros centras, 1988, p. 16–19.

Komentarai

70. Kalendorinių švenčių diskursą autorėms rūpimais aspektais sovietmečiu savo publikacijose tyrinėjo Gintarė Dusevičiūtė [15] ir Dalia Senvaitytė [45]. Apie Užgavėnių arba Žiemos palydų šventę šiuose darbuose jokių duomenų nėra.
71. Pavadinimai *Užgavėnės* ir *Žiemos palydų šventė* šiame darbe laikomi sinonimais. Remiamasi I. A. Čepienės paaiškinimu dėl šventės vardo pakeitimo motyvacijos [53] bei surinkta medžiaga, iš dalies ir asmenine patirtimi paremtu autorės manymu, kad daugelis tuo metu dirbusių kultūros ir mokslo žmonių darė tai, kas buvo įmanoma sovietinio režimo sąlygomis.
72. 1960 m. *Respublikiniai liaudies kūrybos namai* reorganizuoti ir iki 1979 m. veikė kaip *Liaudies meno rūmai*. Prie 1953 m. įkurtos LTSR kultūros ministerijos 1960 m. pradėjo darbą *Respublikinis kultūros-švietimo darbo mokslinis-metodinis kabinetas*. 1979 m. *Liaudies meno rūmai* ir minėtasis mokslinis-metodinis kabinetas sujungti ir įstaiga pavadinta *Moksliniu metodiniu kultūros centru*, kuris nuo 1990 m. vadinamas *Lietuvos liaudies kultūros centru* [26].
73. „Reikia tikėtis, kad reikšmingi ir labai įdomūs Užgavėnių papročiai, praturtinti nauju, socialistiniu turiniu, kitais metais bus atgaivinti visuose respublikos rajonuose ir miestuose, kad ši liaudies šventė įgaus masišką pobūdį“ [11, 25].
74. „...nebuvo galima užsiminti, kad tai – diena prieš gavėnią, be to, tuos karnavalus leisdavo rengti dažniausiai savaitgaliais prieš šią šventę“ [53].
75. Intensyviai kultūrinėje veikloje 6–7 dešimtmečiais Laukuvoje, Tveruose (šeštajame dešimtmetyje čia vyko didelės dainų šventės) dalyvavusi respondentė neprisimena, kad tuo laiku čia būtų švęstos Užgavėnės. Tokių neigimo atvejų archyvuose šaltiniuose yra ne vienas. Iš asmeninio pokalbio 2013 m. rugsėjo 12 d. su Laurinavičiene (Ercimaite) Gene, gim. 1943 m. sausio 30 d. Tveruose, Rietavo sav. Nuo 1970 m. gyv. Skirsnemunėje, Jurbarko r.

76. Radikalią nuomonę apie Užgavėnių vaikštynes pareiškė Šventosios kuršininkas A. Balčius: „Aš šnapši negėriau, aš nėjau. Kas norėji gerti šnapši, tas eji“ [4].
77. P. Dabulevičius „Meno saviveikloje“ aprašo 1959 m. Užgavėnės Pakruojuje, Kazlų Rūdoje, Raseiniuose, Varniuose. Pamini, kad Užgavėnės buvo švenčiamos ir Raseinių rajono kolūkiuose „Didysis spalvis“, „Mituva“, Viduklės miestelyje bei Radviliškio, Lazdijų, Telšių, Akmenės ir kt. rajonuose bei Klaipėdos mieste. Varniuose švęsta net dvi dienas: pirmiausia Užgavėnės vyko „ant 5 žymiausių rajono kalvų – Kepaluškalnio, Žąsūgalos, Medvėgalio, Girgždutės ir Moteraičio, įtraukiant visus rajono kolūkius“, o kitą dieną pirmoji rajoninė žiemos šventė pravesta ant Lukšto ežero (tokį ežero vardą naudoja P. Dabulevičius, dabar oficialus jo pavadinamas – Lūkstas) [11, 21–25].
78. „Okupantai Lietuvoje dešimtmečius trukdė švęsti Užgavėnės, Jonines, Vėlines. Net šias šventes rašyti didžiosiomis raidėmis buvo uždrausta“ [1, 34].
79. Mirusiųjų atminimo diena jau ir iki šios pažymos pasirodymo buvo rengiama paskutinįjį spalio sekmadienį, „turint tikslą ne tik praturtinti naujo gyvenimo tradicijas, bet ir sumažinti katalikiškų vėlinių poveikį“. Tačiau bent dėl trijų dokumente išdėstytų motyvų siūloma šventę perkelti į Vėlinių datą. Vienas jų – katalikiškų Vėlinių forma esanti labai paranki ir ją „galima pilnumoje perimti nieko iš jos neišmetant, o tik praturtinant naujais elementais, padedančiais geriau perduoti mirusiųjų atminimo dienos naują turinį. <...> Turinys turi būti visiškai naujas, persunktas marksistine leninine pasaulėžiūra“. Pažymoje pateikiama ir šios šventės „eksperimento“, vykdyto Kretingoje, analizė ir teigiamas vertinimas estetiniu ir ideologiniu aspektais. Šiandien šypsena kelia LKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus lektoriaus E. Juškio pastaba, kad „Besimeldžiant buvo pastebėtos dvi moterėlės“, o toliau esanti mintis bent iš dalies galėtų būti laikoma sveiko proto apraiškomis ar net savotišku gudravimu: „Pagaliau, jeigu vienas kitas žmogus ir melstųsi, tai neturėtų būti vertinama kaip kažkas ypatinga, neprileistina ir pan. Skambant, pavyzdžiui, Roždestvenskio „Rekviem“ ar kito kurio tarybinio poeto žodžiams, ir pats meldimasis, ir pati malda net tikinčiųjų akyse nebetenka savo tariamojo reikšmingumo“ [30, 355–359].
80. „Antai unifikuotais žiemos švenčių scenarijais vienodai buvo aprūpinami ir žemaičiai, ir dzūkai, nurodant pasiruošti vienodas kaukes. Jei žemaičiams tai buvo lyg ir natūralu, tai dzūkams nelabai aišku“ [49, 45].
81. Pateikiama Užgavėnių Morės vardų įvairovė skirtinguose Lietuvos regionuose: „Raseiniškiai ją vadina Raseinių Magde arba Kotre, kretingiškiei ir klaipėdiečiai žemaičiai – More, dar kitur Užgavėnių Laume arba Motinėle. Šiaurės Lietuvoje vežioja Užgavėnių diedą. <...> Rytų Lietuvoje po kaimus vežioja čiučelą“ [55, 3–4]. „Klaipėdiečiai žemaičiai“ – stebėtina tiems laikams etninės grupės apibrėžtis, net šiandien tokią aptikti ne lituanistų dialektologų tekstuose sunku, nors informacijos tikrai netrūksta. Patikrinus pirminį šaltinį – P. Budrio-Budrecko straipsnį, pasirodė, kad atskiri fragmentai yra pažodinė kopija [6, 160].
82. Keletas sovietiniame scenarijuje lengviau atsekamų momentų: eitynių dalyvių oracija, sakoma atėjus į šeimnininko kiemą: „Iš kur jūs esat? <...> Mes, vargšai, iš Nugnypto žemės“, karnavalo eitynių dalyvių vadinimas „Užgavėnių juokdariais“, anksčiau minėti Morės regioniniai

- vardai, muzikos instrumentų ir triukšmą keliančių daiktų, kaukių ir kt. aprašymai [6, 159–162].
83. Argumentas – „Tai užtikrina klubinės veiklos autentiškumą, stiprina ryšį su konkrečia gyvenamąja vietoje, teikia dideles galimybes žiūrovų ir dalyvių išsiringimui“ [42, 3].
84. „Rengiant šventes šiais laikais, reikia susipažinti su etnografijos ir tautosakos palikimu. Aktyvesni švenčių rengėjai atras ir paprašys vyresnių žmonių, kad papasakotų apie amžiaus pradžioje švęstų, jų pačių matytų švenčių vaizdą“ [69, 16–18].
85. Tuomečio Mokslinio metodinio kultūros centro direktorius J. Mikutavičius, pavaduotojai L. Abaris ir A. Šidlauskas, sociologė E. Korikiško, vyr. mokslo darbuotoja L. Mucharskaja, filosofas, VU docentas K. Stoškus.
86. 1963 m. Prienuose po karnavalo ir laužų deginimo 21–24 val. poilsio vakarai su šokiais ir žaidimais vyko vidurinės mokyklos salėje ir statybos valdybos klube [68, 8].
87. „Aš, Kviešlys – pasakorius, dainininkas ir štukorius, kviečiu jus iš toli ir arti į smagią Žiemos šventę, kad kartu pasidžiaugtumėm, žiemužę palydėtumėm...“ [68, 9].
88. „Gervė“ – nenuilstanti trūkumų ieškotoja; „meška“ – Kanapinio pagalbininkė; „gaidys“ „traukia kupletus, ragindamas tinginius pakilti iš miego“; „beždžionė“ mėgdžioja įvairius tipus, tyčiojasi iš blogybių; „arklys“ dėkoja kolūkio pirmininkui už gerą priežiūrą; „karvė“ reikalauja geresnių gyvenimo sąlygų; net demonomorfinis tradicinis personažas „velniukas“ ar „senas velnias“ į jaučio odą rašo karnavalo eitynėse pastebėtus trūkumus, kuriuos paskelbs salėje susirinkusiems bendruomenės nariams. Vienintelis užsispyrėlis ir atsilikėlis „ožys“ yra neigiamojo Lašininio padėjęjas [55, 7–8].
89. Šventę sudarė trys „margos“ dalys: 1) oficiali įžanga: „diktorius“, skelbiantis šventės pradžią, džiaugiasi „mūsų amžiumi“ – didžiųjų laimėjimų, kūrybos, naujų pasiekimų, šviesios ateities amžiumi, nepamiršdamas priminti, kad tų pasiekimų prielaida yra XXIV partijos suvažiavimo direktyvų įkvėpti darbo žmonės; 2) liaudiškoji dalis, kurioje inscenizuojamos tradicinės kaimiškos Užgavėnės ir epizodas iš Žemaitės apysakos „Marti“; 3) finalas: masiniame važinėjimesi dalyvauja „importiniai“ personažai. Pasirodo pavasario pranašas „kovas“, sveikindamas su artėjančiu pavasariu deklamuoja K. Binkio eilėraštį „Kovas“ („Įpylė į širdį tuos saldžius lašus“), A. Baltakio „Sniegena“ („Man artima šėma žiema“) [37, 10–13].
90. Tradiciniais ir moderniais būdais „sąveikavo“ naujoviški personažai – „diktorius“, „senis šaltis“ nejučia virstantis „seniu Chotabyčiumi“, „žiezula ragana“, „tamsi naktis“, „baltoji princesė diena“, „snieguolės“, „nykštukai“, „vaidilutės“, „laumės“, Žemaitės apysakos „Marti“ personažai – „šeimininkas Mataušas“, „Mataušienė“, „Jonas“, „Katrė“, „muzikantas“ (turintis savarankiško teksto atkarpų), „Topylis“, pavasario pranašas „kovas“ ir tradiciniai – šventės vedėjas „šeimininkas“, „meška“, Kanapinis, Lašininis, „vyriausias mainikautojas“ bei I, II, III, IV „mainikautojai“ („žydai“), „daktaras“, „čigonas“, „Morė su ožka“ [37, 10–22].
91. Veikė dvi senovinių („velniukas“, „čigonai“, Lašininis, Kanapinis, „meška“) ir naujoviškų (vedėjas „šerkšnas“ ir jo palydovai girios žvėreliai „kiškutis“, „lapė“, „vilkas“, „voveraitė“) personažų stovyklos, tačiau tarpusavyje jos, kaip įprasta Lašininui ir Kanapiniui, nekariavo. Skaitytos eilės (įžanginėje dalyje S. Anglicko „Pusnys pusnys“, pabaigoje – ištrauka iš

- K. Donelaičio „Metų“), tradicine tarpusavio kovos dvasia sukurti dialogai su Kanapiniu ir Lašiniu. Girios žvėreliai reguliavo sportinių varžybų eigą, ją komentavo, skelbė nugalėtojus ir pan. [3, 45–46].
92. Kazlų Rūdos Žiemos šventės vedantieji naujoviški personažai „didmistris“ ir „raštvėdys“ nešiojosi „Juodąją knygą“, į kurią kaip blogybių pavyzdys buvo įrašytas ir piktai išjuoktas beveik kiaurą parą alkoholiu prekiaujantis geležinkelio stoties bufetas [16, 4–5].
 93. 1973–1974 m. Lietuvoje veikė 68 liaudies universitetų kultūros ir meno fakultetai. Apie 13 fakultetų „užsiima kultūros-švietimo kadru kvalifikacijos kėlimu“ [21, 19].
 94. R. Giedrienės 1985 m. pateiktos liaudies tradicijų ir civilinių apeigų programos Liaudies universitetams literatūros sąrašuose greta rusų etnologų ir folkloristų darbų pasirodo ir profesionalių lietuvių etnologų ir folklorininkų amžininkų – P. Dundulienės, E. Morkūnienės, S. Skrodenio, J. Lingio, D. Saukos, V. Miliaus, A. Vyšniauskaitės, J. Mardosos, A. Jonyno, Z. Slaviūno, N. Vėliaus, M. Glemžaitės-Dulaitienės bei tarpukario Lietuvos etnografo M. Katkaus darbai [17].
 95. 1979 m. Simne vykusios Žiemos šventės scenarijų metodiniame leidinyje aptaria metodininkė R. Giedrienė. Pastebimi teigiami ir taisytiniai dalykai. Pasigendama Lašinio ir Kanapinio batalijų dialogų, tiksliau, sakoma, kad iš scenarijaus sunku vertinti šventės kokybę. Kritikuojama muzikantų kapela, kuri grojo savo įprastą repertuarą, bet „savarankiško vaidmens neturėjo“, „muzika buvo tik akustinis fonas, priemonė, kurianti linksmą, šventinę nuotaiką“. Jeigu autorė šventėje nedalyvavo, tai kritika muzikantų kapelos atžvilgiu taip pat „teorinio lygmens“ [19, 41].
 96. Scenarijuje karnavalinių eitynių dalyviai apsileidusį, darbadienių neišdirbusį kolūkietį išjuokia, jo trobon įvelka didžiulį akmenį [55, 10].
 97. Tai buvo vykdoma: 1974 m. Plateliuose vykusiose Užgavėnėse apdovanoti darbo pirmūnai [16, 3].

Lithuanian Shrovetide or the Ushering-out-of-Winter Festival in the Soviet Period

Lina Petrošienė

Klaipėda University, Faculty of Humanities, Centre for Baltic Studies,
Herkaus Manto St. 84, Klaipėda, e-mail bc.hmf@ku.lt

Summary

The relationship between ethnographic calendars and public holidays based on them in the second half of the twentieth century in the context of Soviet ideology has so far not come under keener scrutiny by ethnologists. The modern research on expressions of ethnic culture, including Užgavėnės, or Shrovetide, conducted during the Soviet period, cites the ethnocultural processes, which took

place, only episodically, listing negative factors which merged, leveled or otherwise distorted ethnic traditions. Although there may be objections to this statement, significant efforts were made during this complex historical period to resist this, or at least partially preserve the identity of the ethnic group.

The article analyzes how public celebrations of Užgavėnės/Ushering-out-of-Winter Festival were organized and held during the Soviet period (ca. 1959–1989). It traces the evolution of the Soviet holiday and its relationship to the traditional/rural forms of celebrating Shrovetide. The conclusion is formulated based on Užgavėnės/Ushering-out-of-Winter Festival dramatic scenarios and closely correlated descriptions of the holiday celebrations in the press, reviews of events, methodical commentaries and academic and popular-science articles in specific periodicals.

The cultural life of the Soviet period in Lithuania was subject to the policies of the state and its development that depended on the prevailing ideological atmosphere. The first openly published articles by cultural methodologists on the public Užgavėnės/Ushering-out-of-Winter Festival appeared in the 1950s. They tend to give the impression that, according to Soviet standards of what was considered permissible, the holiday was being revived. On the other hand, according to all sorts of sources of information, there were antithetical processes at work as well. Public events were propagated and implemented in places where the traditions and customs were unknown or long forgotten. Spontaneous initiatives arising from the communities were suppressed and controlled. Moreover, the contradictions between the methodological recommendations and the new reality of life, the attempt to harmonize irreconcilable differences gradually led to significant distortion and the ruination of the former traditions of celebrating Užgavėnės, beginning with the change of name of the holiday and ending with its content.

This became very obvious in the 1960s and 1970s, a period of intense search for innovations. During this period an interesting merger of ethnographic customs recorded in interwar Lithuania and Soviet cultural professional work occurred. The structure of the holiday changed; dramatic scenes and personae having nothing in common with Užgavėnės appeared and the traditional ones became, as it were, of little value and “incomprehensible”. It should be noted that at the same time the criticism of the events and recommendations continually brought up the necessity of returning to the ethnocultural heritage. If the course and content of the holiday had been transformed due to objective and subjective factors, the ancient idea of the Užgavėnės holiday—celebrating the change of seasons expressed through the prism of the battle between good and evil, costume play, fun and feasting—nonetheless remained the same.

In the 1980s there was a gradual return to the search for authenticity and rejection of elements of Soviet public culture, which were perceived as kitsch. A professional view of the use of ethnic culture at public events has been gaining steadily in importance among ethnologists.

Key words: *Užgavėnės, Shrovetide, Ushering-out-of-Winter Festival, Soviet period, public holidays.*

Įteikta/Received 2014-04-01
Priimta/Accepted 2014-06-09